

szont már nem meglepő, hogy a legtökéletesebb, legszebben elmondott meséket a Bukovinából átköltözött székelyek és (a 2. kötetben) a „szegedi kirajzásnak” nevezett csoport mondta el.

A kötetekből levonható tudományos tanulságokat Penavin Olga, ill. a jegyzeteket készítő Kovács Ágnes összegezik. Alig hiszem, hogy van még sok mesekiadvány, amely olyan fontos műfaji, történeti tanulsággal szolgálna, mint ez a jelen kötet. Azonban a tündérmesék eltűnése nem jelenti ugyanakkor a magyar nyelv, vagy a magyar tudat elvesztését. A tündérmese egész Európában tűnőfélben van és a rövidebb, prózai elbeszélések maradnak fenn tovább. Kár, hogy a kötet, nem tartalmaz több hiedelem-történetet, mert tapasztalatom szerint ez a csoport még mindenütt élő, nyilván a jugoszláviai magyarok körében is.

Érdekes a történeti mondák helyzete is. A két kötetben gyakorlatilag két pozitív történeti hőssel találkozunk: az egyik közülük Mátyás király, a másik pedig a legkedveltebb jugoszláviai népi hős: Márkó király, vagyis Kraljević Marko. A kettő alakja viszont összekeveredett a jugoszláviai magyarok népi emlékezetében. Pl. *A jugoszláviai népmesék*, II. 423. oldalán található elbeszélés (*Márkó király és a szerbiai bíró*) történetében egyszerű névcseré történt, mert hiszen ugyanezt a történetet hazánkban, (sőt még a jugoszláviai magyarok körében is) Mátyás királyról szokták mesélni.

Mindenesetre ez a könyv egyszerre tükrözi a Jugoszláviában élő különböző magyar csoportok prózájának mai helyzetét és a klasszikus népköltési műfajok változásának, alakulásának folyamatát és ilyen szempontból egyedülálló és hiánypótló.

Reméljük, hogy a sorozat következő köteteire is hamarosan sor kerül és az UMNGY újabb, már régóta nyomdában levő kötetei is egymás után megjelennek, irodalomtörténészek és folkloristák közös kívánságára és okulására. (Akadémiai Kiadó — Fórum Könyvkiadó 1984. — Új Magyar Népköltési Gyűjtemény XVI., XIX.)

DÖMÖTÖR TEKLA

HOPP LAJOS: A LENGYEL LITERATÚRA BEFOGADÁSA MAGYARORSZÁGON 1780–1840

Hopp Lajost idáig mint a Mikes-szövegek kitűnő gondozóját, a Rákóczi korabeli magyar–lengyel irodalmi kapcsolatok szorgalmas kutatóját ismertük. Most egyszerre két irányban is tágítja, bővíti, fészíti tudományos érdeklődésének körét. Időben visszafelé haladva *Az «antemurale» és a «conformitas» eszméje a Báthory előtti magyar–*

lengyel hagyományban (Literatura 1983. 1–4. sz. 160–176) c. dolgozatában I. Ulászló koronáztatásától kezdve kíséri figyelemmel a nemzeti hivatástudatot (a keresztény civilizáció és kultúra védelmezése), amely sokban hozzájárult a rendi nemesi lengyel–magyar közösségtudat megerősödéséhez, a törökellenes háborúk missziótudatához. A tudós szerző e munkájával majd két évszázaddal bővíti a magyar–lengyel hagyományokról szóló ismereteinket. Hasonló tanulmányt közölt a Báthory utáni korszakról (ItK, 1983/ 1–3.).

Az eddigi fő kutatási körét az Irodalomtörténeti Füzetekben megjelent 129 oldalas könyvecskéjével korunk felé közeledve tovább bővíti (a felvilágosodás és a reformkor jelentékeny részére kiterjedően) a magyar közvélemény Lengyelország iránti érdeklődésének bemutatását. Célkitűzésében ezt írja: „... vizsgáljuk a lengyel irodalom interpretációjának közvetlen előzményeire s kezdeteire szorítkozó föltáratlan fejezetet, amely a lengyel–magyar hagyományok történelmi láncolatában a felvilágosodástól a romantikáig vezet” (7.).

Minthogy még nem is olyan régen magam is szándékoztam monográfiát írni irodalmunknak Lengyelország iránti érdeklődéséről az ország első felosztásától kezdve egészen az utolsó nemesi vezetésű felkelésig (1772–1864), nagy izgalommal vettem kezembe e kapcsolatok feltáratlan fejezetét ígérő igényes munkát. Az első meglepetés akkor ért, amikor a bevezető részben nem találtam meg a kérdésre vonatkozó eddigi irodalom bemutatását. Ez persze a későbbiek folyamán a lapalji jegyzetekben meg is található.

Hopp Lajos új könyve hat nagyobb fejezetben tárgyalja mondani-valóját.

A Lengyelországi példa — magyar analógia (8–34.) voltaképpen az irodalmi interpretáció társadalompolitikai háttérét adja. A Lengyelország iránti érdeklődés Orczy és Barcsay költészetében, a bécsi testőrírók körében, majd a szabadkőműves mozgalomban, Gvadányi Voltaire-rel folytatott vitájában, a négyéves szejm hazai visszhangjaiban, Batsányinak és Pálóczi Horváthnak a lengyel eseményekre írt verseiben, a jakobinus mozgalom írásos dokumentumaiban, Bessenyei politikai tárgyú írásaiban, a 19. század elején Kazinczy és társai levelezésében, Dessewffy fürdőleveleiben, valamint Berzeviczy Gergely, Toldy Ferenc és Széchenyi úti feljegyzéseiben nyilvánult meg. Már ennek a fejezetnek futólag elolvasása is a *déjà vue* élményét váltotta ki belőlem. 1961-ben Varsóban megjelent habilitációs értekezésem számos témájával találkozhattam újra . . .

A lengyel irodalmi kultúra megismerésére (35–41.) csak töredékes adataink vannak a felvilágosodás korából. 1780-ban jelent meg Nagykárolyban St. Konarski *Opera lyrica* c. kötetének hazai kiadása (bizonyára innen van a dolgozat kezdő korszakhatára). Az első irodalmi híreket Molnár János apát Magyar-Könyv-házában (nem könyves-

házában!) olvassuk Bohomolecről és Naruszewiczről. És most kezdődik a Galíciában szolgáló magyar katonatiszt-értelmiségiek közvetítő szerepe. Már irodalmi kapcsolatot jelent Virág Benedek *Theophila éneke* (a *Visztula partján*) c. verse, amelyet a magyar költő Csehy József Galíciában állomásozó magyar tiszt nyersfordítása alapján újraköltött. Csehy rendszeresen értesítette magyar barátait a lengyel irodalmi és kulturális élet egyes eseményeiről, megpróbálta Naruszewicznek *A hazához* írt ódáját is lefordítani.

Az ugyancsak Galíciában állomásozó Kiss Károly hadnagy már vázlatos áttekintést ad a régi lengyel irodalom történetéről Egy a lengyel literatúrát tárgyzó kérdés c. cikksorozatában, amely Hopp könyvében *Az anyanyelv és nemzeti művelődés* (42–50.) c. fejezet kiinduló pontja. Kiss már jórészt lengyel nyelvű források alapján dolgozott. Hopp kiegészítésként bemutatja a Közhasznú Esméreték Tára VII. kötetének (1833) lengyel címszavait, ami a korabeli tájékozódás számára kétségtelen hasznos, de magyar interpretációnak (hacsak befogadás értelmében nem) alig számítható. Ez a lexikon a német *Conversations-Lexikon* alapján készült. E fejezetben jut el a szerző fontos következtetésekhez: a nyelvművelés nemzetteremtő és nemzetfenntartó szerepének hangsúlyozásához.

Ezen inkább bevezető jellegű fejezetek után érkezik el a könyv olvasója fontos részhez, *A politikai szolidaritás irodalmi-publicisztikai kifejezéseihez*. Itt elsősorban az 1830–1831. évi ún. novemberi felkelés egykorú magyar visszhangjairól szól jelentékeny mértékben Kovács Endre *A lengyel kérdés a reformkori Magyarországon* c. műve alapján. A korabeli lengyel rokonszenvek nemcsak a politikusok, írók, költők lengyelbarát közéleti (megye- és országgyűlések) szereplésében, de Sárosi, Vörösmarty Bajza, Erdélyi verseiben is nyilvánultak meg. (Vörösmartynak *Egy kibujdosott vég ohajtása*, 1833 c. versikéjéről a kortársak nem tudhatták, hogy lengyel vers, azonosítását 1971-ben én végeztem el). Részletesen elemzi Hopp az *Apotheosis* (nem Apotheozis!) c. költeményt, melynek első megjelenési helyét és idejét a *Kocham twój kraj* c. antológiám (ehhez Jan Reychman csak e l ő s z ó t írt) jegyzetapparátusában közöltem. A fentemlített valamennyi költő lengyelbarát verseiben olvashatunk a könyvben szemelvényeket, csak Kölcsey Hős c. verse maradt ki, amelyről rövidesen megbizonyítom, hogy a felkelésre vonatkozik. A Szerző egy mondatban megemlíthette volna, hogy a novemberi felkelés nyomán létrejött szolidaritásköltészet rövidesen tömegméreteket öltött (eltérően a német Polenliedektől), szinte Lengyelország feltámadásáig irodalmunkban állandóan jelen van (Jerzy Jakubiuk szakdolgozatában az első világháború éveiből 130 ilyen verset mutatott ki).

A harmincas évek hozzák meg a lengyel romantikus irodalom nagyjainak felfedezését és átültetésének kezdeteit. Ebben az irányban

az első jelentős lépést Toldy Ferencnek a lengyel literatúráról közölt, németből fordított cikkei (81–96.) jelzik. Nagyra értékelem Toldy irodalomközvetítő szerepét (magyar irodalmat is közvetített a lengyelek felé, Handbuchja bécsi recenziójának lengyel fordítása, 1830, volt az első részletesebb híradás irodalmunkról lengyel földön), de interpretálást elsősorban Toldy lapalji megjegyzéseiben látok. Viszont vitatkoznom kell a Szerzőnek azzal az állításával, hogy: „. . . a mi és a szláv irodalmak kapcsolatában az 1848-as forradalom előtti években Magyarországon a lengyel irodalom állott az érdeklődés központjában” (84. l.). Fenyő Istvánnak *Az orosz irodalom fogadtatása a reformkori hírlapirodalomban* c. tanulmányának ismeretében másként kell látnunk ezt a kérdést. A hazai Mickiewicz-kultusz területén járt utakon haladhatott a szerző, hiszen Palóczy Edgár, a Mickiewicz Társaság főtitkára, Kozocsa Sándor és Kovács Endre előkészítették a talajt számára. E téren nem hagyható figyelmen kívül Radó György sem (Mickiewicz et l'idée de la liberté, *Studia Slavica*), az igazi Mickiewicz-interpretációt jóval később végzi majd el Sziklay László kis Mickiewicz-monográfiájában.

A harmincas évek második felében következik csak be a döntő fordulat a lengyel irodalom magyarországi befogadásában, végre hiteles és sokoldalú érdeklődésnek lehetünk tanúi (*A polonofil irodalompolitikai tájékozódás új elemei* 97–127.). E korszakban már magyarra fordított lengyel, ill. külföldi lengyeltárgyú darabokat is láthatott a színházba járó közönségünk. Sárosi Gyula 1835-ben lefordította Mickiewicz *Przypomnienie* (Emlékeztetés) c. szonettjét. Ugyanő a *Konrad Wallenrod* mintájára Dózsáról *Népkirály* címen verses regényt tervez. Lengyel katonadalokat is fordított . . .

A másik csúcsot Kazinczy Gábor éri el. *A lengyel nép és a lengyel zarándokság* könyveinek teljes fordításával. Itt már lehet a témával való azonosulásról beszélni: a szerző és a fordító céljai fedik egymást. De teljes szövegközlésről szó sem volt. *A lengyel romantika a magyar reformkor irodalmában* (1969) c. lengyel nyelvű tanulmányomban, de a *Dobossy-Emlékkönyvben* is pontosan megadtam a nyomtatásban megjelent szövegrészeket. Viszont a fordítás-kézirat teljes szöveget ad. Megvan ottan *A lengyel nép könyveiről* szóló (bevezetésnek tekinthető) rész (3–16.), tehát a mickiewiczzi mű Kazinczynál sem *A lengyel zarándokság* könyveivel kezdődik, sőt mi több a 70–73. kéziratos oldalakon betétként szerepel Bajza *Apotheosisa* is!

A nemegyszer másodkézből merített anyagok nem egy csapdát is jelentettek szerzőnk számára. Közülük csak néhányat említek. Az ún. „történelmi jellegű írások” (104. l. 201. sz. jegyzet) voltaképpen korabeli ügyről, a Konarski-féle összeesküvés (1838) és annak ítéletéről (1839) szól. — Nedeczky Elek *Hungari ad Polonos* (1794) nem szólítja fel honfitársait (azaz a magyarokat) a fegyveres felkelés követésére

(24.) Visszatérve a történelmi témákra, szépen voltak a reformkor irodalmában romantikus ihletésű költemények, elbeszélések, pl. *Béla királyfi* (a Kisfaludy Társaság pályázatán!), Hedvig, I. Ulászló, Jagelló Izabella, Báthory, Sobieski stb. — Téves a wolhyniai irodalomról szóló Kraszewski-írás értelmezése (106.), a „munka titánja” éppen a hazai irodalom iránti érdeklődés hiányáról panaszkodik. Sárosi ifjúkori szerelmei között nincsen Laura nevű (99. l.). — A magyar íróknak Słowackival való kapcsolatai nincsenek kellőképpen bizonyítva (100–101. l.). — A számokkal sincs minden rendben: apróság, hogy a Toldy készítette próza fordítás pontosan 36 sor (90. l.) de nagyon nyugtalanító az a közlés, hogy „a bécsi kormányzó hivatal 1811–12-től másfél-két évtizedig nem hívott össze országgyűlést” (28–29.) — Hollók Imre könyvének pontos címe: *Nexus nationis hungarae* (nem Hungariae!) *cum polonica*. A könyvnek tulajdonított hatás túlzott (59.), ez sem az 1831. febr. 28-i előszóból, sem pedig a könyv utolsó oldalainak (185–186.) szövegéből nem derül ki . . .

Lenne néhány megjegyzésem a jegyzetapparátushoz is, amely a maga adatbőségével nemegyszer félrevezető. Nem derül ki belőle mindig világosan, mit vett át a szerző másoktól, melyik jegyzetadat tartalmazza fő forrását, a pontosvevzés elválasztás nem helyettesítheti a hagyományos ld. vagy vö.-jelzést. S ami a legjobban bántotta a sorok íróját, hogy a szerző számos helyen nem idézi a recenzens munkáit, jöllehet bebizonyíthatóan tőlem vett át nem egy témát, adatot. Ugyanez a sors jutott osztályrészül a másik főforrásnak, Kovács Endrének, a 171, 173, 177, 182, 183. sz. jegyzeteiben a reformkor szakértőjének neve nem olvasható. A jegyzetapparátusban hiányzanak a nevek kezdőbetűinek feloldásai. A 162. sz. jegyzetben levő S. L. J. rövidítés a lengyel Gulyás, azaz Bar Słownikja szerint nem más, mint Stanisław Jaszowski, a Rozmaitości 1831. évfolyamának munkatársa, aki elsőnek fordított lengyelre magyar költőket 1821-ben, és pedig Kisfaludy Sándort és Versegly Ferencet (ld. Csapláros: *A felvilágosodástól a felszabadulásig*. 1977. 91 skv. lapok).

Talán részletesebben foglalkoztam Hopp Lajos könyvével, amelynek annak ellenére, hogy kitaposott utakon jár és helyenként az elsie-tettségek bélyegét is viseli magán — komoly értékei is vannak. Összegezi és részben kiegészíti a felvilágosodás és reformkorból a lengyel kérdésre vonatkozó ismereteinket, többi között olyan részletekkel, amelyek idáig csak a lengyel nyelvű szakirodalomban voltak hozzáférhetőek. Szilárd elméleti alapvetése új a 18. századvégi és a 19. század első négy évtizedének lengyel–magyar kapcsolataiban. A fővonalonhoz ragaszkodik a lengyel irodalom magyarországi befogadása első szakaszának leírásában, tehát elsősorban az úttörő Kiss Károly cikksorozatáról és a következő irodalmi népszerűsítő Toldy Ferenc munkásságáról ír. Hasonló helyes elv érvényesül a lengyel irodalom

első fordítóival, Sárosival és Kazinczy Gáborral szemben, valamint a lengyelbarát költők verseinek bemutatásában (Sárosi, Vörösmarty, Bajza, Erdélyi).

Mindent összefoglalva Hopp Lajos új könyve anyagbősége és koncepciója alapján is nyeresége a magyar—lengyel komparatiztikának.

CSAPLÁROS ISTVÁN

VARGHA BALÁZS: JELEK, JELKÉPEK, JELLEMÉK

A tanulmánygyűjtemény játékos ötletként ható címének összefoglaló értéke a kötet végigolvasásakor világosodik meg és teljesedik ki igazán. A szerző többirányú érdeklődését tükröző irodalmi és nyelvészeti tanulmányokat jelez az alcím, de mint kiderül, a teológia, művelődéstörténet, folklór, stilisztika, szemiotika területén való tájékozottság és a nyelvi formák, árnyalatok, művészi és játékos lehetőségek iránti fejlett érzék színezi és gazdagítja e tárgyköröket. Vargha Balázs jellegzetesen filológus alkat, de nem a vakondként egyetlen témába ásó típus; széles körben csapongó érdeklődése, kutató kíváncsisága, nyomozó kedve nemcsak problémákra, hanem rejtett összefüggésekre, izgató talányokra is bukkan. Mint a fülszöveg is írja, „nyomolvasás” volna a találó összefoglaló megnevezés a szerző tanulmányaira. A nyomok azonban néha fölismerhetetlenné mosódnak, a semmibe enyésznek, vagy zsákutcába vezetnek. A megtorpanó nyomkereső ilyenkor legalább azzal próbálkozik, hogy föltevések, kérdések megfogalmazásával ösztönözzön másokat a megoldás keresésére. Adatait és eredményeit, félig föltárt problémáit nem dugdossa féltékenyen a tovább-nyomozásba bekapcsolódó kutatók elől.

Az irodalmi és nyelvészeti témák terjedelmi megoszlása meglehetősen egyenlőtlen; az arányt javítja azonban az előbbiek sok nyelvi, stilisztikai vonatkozása. Történelmi rendbe sorakoztatva, csoportot alkotnak a 16–17. századi protestáns egyházi írókat elemző, a 18. századi világi irodalomról szóló és a szerző eddigi munkásságának központi alakjával, Csokonaival foglalkozó tanulmányok.

A vizsolyi biblia új, hasonmás kiadása volt a róla közölt terjedelmes, sokoldalú elemzés szülő alkalmá. Az eredetinek kinyomtatását tartja Vargha Balázs a 16. század legnagyobb magyarországi technikai teljesítményének. De hatását tekintve is páratlan a jelentősége: nemcsak művelődésünk és irodalmunk történetében, hanem nyelvünk fejlődésében, egységessé alakításában is.

E tanulmányban párosul a szerző teológiai tudása és filológus képzettsége; e kettős adottság teszi lehetővé, hogy elmélyedjen a korá-